इति लोके। शिलाभित् पाषाणभेदः। अश्ममारः कनैल इति लोके। स्वर्णक्षीरी चोक इति लोके। बृहत्कासीसाद्यं तैलं ॥ ९ ॥

"शुण्ठीकणामरिचनागदलत्वगेलं
चूर्णीकृतं क्रमविवर्द्धितमूर्द्धमन्त्यात्।
खादेदिदं समसितं गुदजाग्निमान्द्य
गुल्मारुचिश्वसनकण्ठहृदामयेषु" ॥

तद्यथा। एलाच सूक्ष्मा ग्राह्या। यत आह मदनपालः।
"एला सूक्ष्मा कफश्वासकासार्शोमूत्रकृच्छ्रहृत्"।
इत्यादि। तस्या वीजभागः १ तजभागः २ दलं पत्रं। यत आह निघण्टौ धन्वन्तरिः।
"तमालपत्रकं पत्रं स्यात् पलाशं दलाह्वयम्"।
इति तस्य भागः ३। नागो नागकेशरं। यत आह निघण्टौ धन्वन्तरिः।
"नागपुष्पं मतं नागं केशरं नागकेशरम्" ॥
इत्यादि। तस्य भागः ४ मरीचभागः ५ पिपरिभागः ६ शुण्ठीभागः ७ चिनिभागः २८। समशर्करचूर्णं ॥ १० ॥

"त्रिपलं शृङ्गवेरस्य चतुष्कं मरिचस्य च।
पिप्पल्याः कुड़वार्द्धञ्च चव्यायाः पलमेव च ॥
तालीशपत्रस्य पलं पलार्द्धं केशरस्य च।
द्विपलं पिप्पलीमूलमर्द्धकर्षञ्च पत्रकात् ॥
सूक्ष्मैलाकर्षमेकन्तु कर्षञ्च त्वङ्मृणालयोः।
गुड़ात् पलानि त्रिंशच्च चूर्णमेकत्र कारयेत् ॥
अक्षप्रमाणगुटिका प्राणदा चेति सा स्मृता।
पूर्व्वं भक्ष्यञ्च पश्चाच्च भोजनस्य यथाबलं ॥
मद्यं मांसरसं यूषं क्षारतोयं पिबेदनु।
हन्यादर्शांसि सर्व्वाणि सहजान्यस्रजानि च ॥
वातपित्तकफोत्थानि सन्निपातोद्भवानि च।
पानात्यये मूत्रकृच्छ्रे उरोरोगे गलग्रहे ॥
विषमज्वरपित्ते च पाण्डुरोगे तथैव च।
कृमिहृद्रोगिणाञ्चैव गुल्मशूलार्त्तिनां तथा ॥
छर्द्यतीसाररोगाणां कामलाहिक्किनां तथा।
शुण्ठीस्थानेऽभया देया हृद्ग्रहे पित्तजे गदे ॥
प्राणदेयं सितां दत्त्वा गुड़मानाच्चतुर्गुणां।
अम्लपित्ताग्निमान्द्यादौ प्रयोज्या गुदजातुरे ॥
अनुपाने प्रयोक्तव्यं व्याधौ श्लेष्मभवे पलं।
पलद्वयं त्वनिलजे पित्तजे तु पलत्रयं ॥
फलाम्लधान्याम्लरसास्प्रशस्ता
मद्यं मरुद्रोगिणि चानुपानं।
इष्टो रसक्षारहिमाम्बु पित्ते
उष्णाम्बुयूषौ कफजे विदध्यात्।
गण्डूषमात्रमादेयं मृदौ क्रूरे च पञ्च वा।
अनुपानं प्रयोक्तव्यं देशकालमवेक्ष्य वा" ॥

इति प्राणदा गुटिका ॥ ११ ॥

"त्रिकत्रयं वचा हिङ्गु पाठाक्षारौ निशाद्वयं।
चव्यतिक्ता कलिङ्गानि शताह्वा लवणानि च ॥
ग्रन्थिविल्वाजमोदा च गणोऽष्टाविंशतिर्मतः।
एतानि समभागानि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ॥
चूर्णं विड़ालपदकं पिबेदुष्णेन वारिणा।
एरण्डतैलयुक्तं वा लिह्याच्चूर्णमिदं नरः ॥
हन्यादर्शांसि सर्व्वाणि श्वासशोथभगन्दरान्।
हृच्छूलं पार्श्वशूलञ्च वातगुल्मं तथोदरं ॥
हिक्कां कासं प्रमेहांश्च पाण्डुरोगं सकामलं।
आमवातमुदावर्त्तमन्त्रवृद्धिं गुदक्रिमीन् ॥
अन्ये च ग्रहणीदोषा भिषग्भिर्ये प्रकीर्त्तिताः।
विजयो नाम चूर्णोऽयं तान् सर्व्वानाशु नाशयेत् ॥
महाज्वरोपसृष्टानां भूतोपहतचेतसां।
अप्रजानाञ्च नारीणां हितमेतद्धि भेषजं ॥
त्रिकत्रयं त्रिफलात्रिकटुत्रिसुगन्धीनि।
क्षारौ स्वर्ज्जिका यवक्षारश्च। लवणानि पञ्च। ग्रन्थिः पिप्पलीमूलं। विड़ालपदकं कर्षं। विजयचूर्णं ॥ १२ ॥

"मरिचमहौषधचित्रकसूरण-
भागा यथोत्तरं द्विगुणाः।
सर्व्वसमो गुड़भागः
सेव्योऽयं मोदकः प्रसिद्धफलः ॥
ज्वलनं ज्वलयति जाठर-
मुन्मूलयति शूलगुल्मगदान्।
निःशेषयति श्लीपद-
मर्शांसि विनाशयत्याशु" ॥

तद्यथा। मरिचभागः १ शुण्ठीभागः २ चिताभागः ४ सूरणभागः ८ गुड़भागः १५। लघुसूरणमोदकः ॥१३॥

"षोड़शसूरणतोऽंशा वह्नेरष्टौ महौषधस्याथ।
अर्द्धेन भागयुक्तिर्मरिचस्य ततोऽपि चार्द्धेन ॥
त्रिफला कणा समूला तालीशारुष्करकृमिघ्नानां।
भागा महौषधसमा दहनांशतालमूली च ॥
भागः सूरणतुल्यो दातव्यो वृद्धदारकस्यापि।
भृङ्गैले मरिचांशे सर्व्वाण्येकत्र कारयेत् चूर्णं ॥
द्विगुणेन गुड़ेन युतः सेव्योऽयं मोदकः प्रकामधनैः।
गुरुवृष्यभोज्यनिरतैरितरेषूपद्रवं कुर्य्यात् ॥
भस्मकमनेन जनितं पूर्व्वमगस्त्यस्य योगराजेन।
भीमस्य मारुतेरपि महाशनौ येन तौ जातौ ॥
अग्निबलमात्रहेतुर्न केवलं सूरणो महावीर्य्यः।
हन्ता शस्त्रक्षारानलैर्विनाप्यर्शसामेषः ॥
श्वयथुश्लीपदगदहृद्ग्रहणीश्च कफानिलोद्भूतां।
नाशयति वलीपलितं मेधां कुरुते जरां हरते ॥
हिक्कां कासं श्वासं सराजरोगान् प्रमेहांश्च।
प्लीहानञ्च तथोग्रं हन्यादाशु रसायनं पुंसां" ॥

एषां भागो यथा। सूरणभागः १६ चिताभागः८ सोंठिभागः ४ मरिचभागः २। हररे वहेरा अवरा। पीपर पिपरामूल। तालीशं तालीशपत्रं। अरुष्करं भल्लातकं। तदसत्त्वे रक्तचन्दनं। विड़ङ्गं प्रत्येकं भागः ४ तालमूली मूषली तस्याः भागः ८ विधाराभागः १६ तजभागः २ एलाइचकोटीवीजभागः २ गुड़भागः ४। ७२। बृहच्छूरणो मोदकः ॥ १४ ॥

"त्रिवृत्तेजोवती दन्ती श्वदंष्ट्रा चित्रकं शटी।
गवाक्षीमुस्तविश्वाह्वविड़ङ्गानि हरीतकी ॥
पलोन्मितानि चैतानि पलान्यष्टावरुष्करात्।
वृद्धदारात् पलान्यष्टौ सूरणस्य तु षोड़श ॥
जलद्रोणद्वये क्वाथ्यं चतुर्भागावशेषितं।
पूतं तु तं रसं भूयः क्वाथेभ्यः त्रिगुणं गुड़ं ॥
लेहं पचेत् पुनस्तावद्यावद्दर्व्वीप्रलेपनं।
अवतार्य्य ततः पश्चात् चूर्णानीमानि दापयेत् ॥
त्रिवृत्तेजोवतीकन्दचित्रकान् द्विपलांशिकान्।
एलात्वङ्मरिचं चापि नागाह्वं चापि षट्पलं ॥
द्वात्रिंशच्च पलान्यत्र चूर्णयित्वा निधापयेत्।
ततो मात्रां प्रयुञ्जीत जीर्णे क्षीररसाशिनः" ॥

तेजोवती तेजवती तेजवल्कल इति च। कन्दः सूरणः।

"हन्यादर्शांसि सर्व्वाणि तथा सर्व्वोदराण्यपि।
गुल्मानपि प्रमेहांश्च पाण्डुरोगं हलीमकं ॥
दीपयेदनलं मन्दं यक्ष्माणं चापकर्षति।
आढ्यवाते प्रतिश्याये पीनसेऽयं हितो मतः ॥
भवन्त्यनेन पुरुषाः शतं वर्षाण्यनामयाः।
दीर्घायुषः प्रजननाः वलीपलितवर्ज्जिताः ॥
गुड़ः श्रीबाहुशालोऽयं रसायनवरो मतः।
दुर्नामान्तकरो ह्येष दृष्टो वारसहस्रशः ॥
यावद्दर्व्वीप्रलेपः स्याद्यावद्वा तण्डुली भवेत्।
तोयपूर्णे यदा पात्रे क्षिप्तो न प्लवते गुड़ः ॥
क्षिप्तस्तु निश्चलस्तिष्ठेत् पतितस्तु न शीर्य्यति।
एष पाकः समस्तानां गुड़ानां परिकीर्त्तितः ॥
सार्द्धं पलं पलञ्चार्द्धं भक्षयेद्गुड़खण्डयोः।
श्रेष्ठा तु मध्यमा हीना मात्रोक्ता मुनिभिस्त्रिधा"।

बाहुशालो गुड़ः ॥ १५ ॥

"तिला भल्लातकं पथ्या गुड़श्चेति समांशकं।
दुर्नामश्वासकासघ्नं प्लीहपाण्डुज्वरापहं ॥
पित्तश्लेष्मप्रशमनी कच्छुदद्रुरुजापहा।
गुदजान्नाशयत्याशु भक्षिता सगुड़ाभया" ॥१६॥*॥

"प्रणम्य शङ्करं रुद्रं दण्डपाणिं महेश्वरं।
जीवितारोगमन्विच्छन्नारदोऽपृच्छदीश्वरं ॥
सुखोपायेन हे नाथ शस्त्रक्षाराग्निभिर्व्विना।
चिकित्सामर्शसां नृणां कारुण्याद्वक्तुमर्हसि ॥
नारदस्य वचः श्रुत्वा नराणां हितकाम्यया।
अर्शसां नाशनं श्रेष्ठं भैषज्यं शङ्करोऽवदत् ॥
पाण्डवक्षादिलोहानामादायान्यतमं शुभं।
कृत्वा निर्म्मलमादौ तु कुनट्या माक्षिकेण च ॥
पत्तूरमूलकल्केन लिम्पेद्रसयुतेन च"।

कुनटी मनःशिला। माक्षिकं स्वर्णमाक्षिकं। पत्तूरं वकम इति लोके। शालिञ्चा इति रसेन्द्रचिन्तामणौ। रसः पारदः।

"वह्नौ निःक्षिप्य विधिवत् साराङ्गारेण निर्धमेत्।
ज्वाला च तस्य रोद्धव्या त्रिफलाया रसेन वा" ॥

सारः काष्ठसारः। शालाङ्गारेण इति रसेन्द्रचिन्तामणौ पाठः।

"ततो विज्ञाय गलितं शङ्कुनोर्द्ध्वं समुत्क्षिपेत्।
त्रिफलाया रसे पूते तदाकृष्य तु निर्व्वपेत् ॥
न सम्यग्गलितं यत्तु तेनैव विधिना पुनः।
ध्मातं निर्व्वापयेत्तस्मिन् लोहं तत् त्रिफलारसे ॥
यल्लोहं न मृतं तत्र पाच्यं भूयोऽपि पूर्व्ववत्।
मारणान्न मृतं यच्च तत्त्यक्तव्यमलोहवत् ॥
ततः संशोष्य विधिवत् चूर्णयेल्लोहभाजने।
लोहेनैव तथा वत्स दृषदा सूक्ष्मचूर्णितं ॥